

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας συνίσταται εἰς τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις εἶναι προῖον ἑνὸς ἀναποφεύκτου εἰμαρμένου ἢ ἐξαρτᾶται ἀντιθέτως ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης μερικῆς ἐλευθερίας μας, καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἀναζήτησιν μιᾶς πρακτικῆς λύσεως τοῦ προβλήματος, διὰ τῆς ἀποδοχῆς καὶ τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἀπόψεων ὑπὸ μίαν Α ἢ Β ἀναλογίαν ἄλλοτε ἄλλην, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς φύσεως τοῦ προβλήματος πάντοτε μεταβλητήν.

Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ δευτερογενῆ, εἶναι πρόβλημα εἰδικόν, ἐξηρητημένον ἐκ τοῦ γενικοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως.

Ἐπανερχόμεθα λοιπὸν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ποὺ λέγεται γνώσις ἢ ἀλήθεια, φαίνεται πῶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ σταθῇ, παρὰ μόνον ἐπάνω στὴν πολυθρύλητο ἀντιφατικὴν βᾶσιν τοῦ νετερομινισμοῦ - Ἰντετερομινισμοῦ.

Ἐὰν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἀνασκοπήσωμεν τὴν καταβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ μέσου τῶν αἰώνων προσπάθειαν πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἰδίας του ὑπάρξεως καὶ τῆς περιβαλλούσης αὐτὸν φύσεως, θὰ ἀνακαλύψωμεν διάφορα στάδια, διὰ τῶν ὁποίων διήλθε ἡ προσπάθεια αὕτη.

Τὰ στάδια ταῦτα, τὰ ὑποδεικνύοντα τὴν ἐξέλιξιν τῆς γνώσεως, διεκρίθησαν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου Comte (τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας), χονδροειδῶς εἰς τρία - Στάδιον Μυθολογικόν - Μεταφυσικόν - Θετικιστικόν.¹

Τὰ ὡς ἄνω στάδια, ἂν καὶ χρονολογικῶς δὲν εἶναι δυνατὸν

1. Μυθολογικὸν Στάδιον: κατ' αὐτὸ διαβλέπομεν εἰς τοὺς Θεοὺς καὶ τοὺς Δαίμονας τὰς αἰτίας τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Μεταφυσικὸν Στάδιον: κατ' αὐτὸ αἱ ἀφηρημένα ἔννοιαι τῆς τελικῆς αἰτίας, τῆς οὐσίας καὶ τοῦ σκοποῦ ἀναλαμβάνουσι τὸ ἔργον τῶν Θεῶν καὶ τῶν Δαιμόνων.

Θετικιστικὸν Στάδιον: τὸ στάδιον αὐτὸ παραιτούμενον τῆς γνώσεως τῶν ἐσχάτων αἰτιῶν καὶ τῆς σκοπιμότητος περιορίζεται εἰς τὸν ἐμπειρικὸν προσδιορισμὸν τῆς κανονικῆς συναφείας τῶν φαινομένων ἐπιβαλλόμενον κατὰ κύριον λόγον μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος.

νά διαχωρισθοῦν σαφῶς, διότι συνήθως συνυπάρχουν εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς, εἶναι ὡς τόσον χαρακτηριστικὰ τῶν μεταπτώσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἀδιακόπως ὑποκείμεθα οἱ ἄνθρωποι ἀναζητώντας τὴν ἀλήθεια, ἀπὸ τὴν μία βαθμίδα στὴν ἄλλη τῆς «ἀντιφατικῆς γνωσιολογικῆς κλίμακος».

Καὶ ἀπὸ τὰ τρία ὡς ἄνω στάδια, λοιπόν, συνάγεται χωρὶς δυσκολίαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀναζητώντας τὴν γνῶσιν ἄγεται καὶ φέρεται ἀπὸ τὴν μία ἔννοια στὴν ἄλλη, ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀναγκαιότητος εἰς τὴν ἔννοια τῆς μὴ ἀναγκαιότητος, δέσμιος τῆς ἀντιφατικῆς αὐτῆς διπροσωπίας, συγχρόνως ἀποδεχόμενος καὶ ἀρνούμενος τὸ ἴδιο πράγμα, πότε περισσότερον τὸ ἓνα καὶ ὀλιγώτερον τὸ ἄλλο ἢ τὰν ἀπάλιν, ἀλλ' ὀπισοδῆποτε μὴ δυνάμενος κατ' οὐδένα τρόπον νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀντιφάσεως.

Αὕτη ἡ ἀντίφασις εἶναι ἡ μοναδικὴ πηγὴ τῆς ἀνθρωπίνης γνῶσεως. Εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς, καὶ σήμερον ἀκόμη, ἀνευρίσκομεν τὰ τρία ὡς ἄνω στάδια συνυπάρχοντα περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον εἰς τοὺς διαφόρους λαούς.

Ἡ πίστις ἡμῶν εἰς τὴν ὑπαρξιν θεῶν καὶ δαιμόνων, τὸ μυθολογικὸν στάδιον ἐξακολουθεῖ εἰς μικρότερον βαθμὸν καὶ σήμερον.

Ἐνα ἢ πολλοὺς θεοὺς μὲ ἐλευθέραν βούλησιν καὶ παντοδυναμίαν, ἀλλὰ καὶ ἄλλας πολλὰς δευτερευούσας ὑποστάσεις, ἐφωδιασμένας μὲ μερικὴν ἐλευθερίαν βουλήσεως καὶ σχετικὴν παντοδυναμίαν, ἀνευρίσκομεν καὶ σήμερον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς θρησκείας· εἶναι τὸ ἓνα σκέλος τοῦ γνωσιολογικοῦ ἀντιφατικοῦ πυρῆνος.

Ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον στάδιον τὸ μεταφυσικόν, τὸ περὶ σκοπιμότητος καὶ τελικῶν αἰτιῶν, ἀνευρίσκεται ἐπίσης εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἐν πλήρει ἀκμῇ.

Ἡ ἔννοια τοῦ σκοποῦ καὶ ἡ τελεολογικὴ ἀντίληψις τοῦ κόσμου, οὔτε ἔλειψαν ποτέ, οὔτε πρόκειται νὰ ἐκλείψουν. Διότι ἡ ἔννοια αὕτη, ὅπως τοῦτο ἐκτενῶς ἀνεπτύχθη εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας, πού μαζὶ μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος ἀποτελοῦν τὰ δύο ἡμίση τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος.

Κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη ἡ ἰδία πάντοτε ἔννοια, ὑπὸ ἄλλην νέαν ἐπωνυμίαν, ὡς ἀρχὴ τοῦ ἀπροσδιορίστου, προωθήθη εἰς τὸ προσκλήνιον διὰ τῆς τελευταίας μεγάλης παλιρροιακῆς κινήσεως, ἣτις ἐξαπελύθη ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς ἐπιστήμονας, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐμφανίσεως τῆς θεωρίας τῶν *Quanta* ὑπὸ τοῦ *Planck* μέχρι καὶ τοῦ *Heisenberg*. Αὕτη ἡ πολυθρόνητος ἀρχὴ τοῦ ἀπροσδιορίστου, πού συμπύπτει καθ' ὀλοκληρίαν μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας, ὑποκρύπτεται πάντοτε εἰς οἱανδήποτε λέξιν ἢ φράσιν σημαίνουσαν ἢ ὑποσημαίνουσαν σκοπιμότητα.

Κατὰ ποῖον τρόπον εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἡ ὑπαρξίς σκοπιμότητος εἰς τὴν Δημιουργίαν ἢ ἀκόμη πῶς νὰ νοηθῇ ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν τὴν ἰκανότητα νὰ θέτωμεν σκοποὺς καὶ νὰ λαμβάνωμεν ἀποφάσεις, ὅταν δὲν ἀρνηθῶμεν τὴν ὑπαρξίν τῶν αἰτίων, ὅταν δὲν ἀρνηθῶμεν τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος;

Τὸ τελευταῖον στάδιον, τὸ θετικιστικόν, εἶναι τὸ στάδιον τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντιλήψεως — τῆς ἐπιστημονικῆς ἢ ἐπαγωγικῆς μεθόδου, πού μεταφράζεται ὡς νόμος ἢ ὡς ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ πού ταυτίζεται κατὰ μίαν μεγάλην ἀναλογίαν μετὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν.

Τὸ στάδιον αὐτὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ θριάμβου θεμελιούται κατὰ κύριον λόγον ἐπάνω εἰς τὴν λεγομένην αἰτιοκρατικὴν ἢ μηχανιστικὴν ὁδόν, πού ἀποτελεῖ τὸ ἕτερον σκέλος τοῦ ἀντιφατικοῦ γνωσιολογικοῦ πυρῆνος.

Καὶ ἀπὸ τὰ τρία, λοιπόν, ὡς ἄνω στάδια τοῦ Αὐγούστου Comte προκύπτει ὀλοφάνερα ὅτι διὰ μέσου ὅλων τῶν αἰώνων ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις περὶ τοῦ κόσμου εἶναι τὸ προϊόν τῆς ὑπερνοητῆς αὐτῆς ἀντιφάσεως. Ἡ ἀντίφασις αὕτη καὶ μόνη μεταξὺ ἀναγκαιότητος καὶ μὴ ἀναγκαιότητος (ἐλευθερίας) ἀποτελεῖ, ἐπαναλαμβάνομεν, τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεώς μας.

Κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον, τὸ μυθολογικόν (τοῦ Α. Comte), ἡ λεγομένη αἰτιοκρατικὴ ἀντίληψις φαίνεται πῶς ἦτο εἰς τὸ ἐλάχιστον ἀνεπτυγμένη. Κατὰ τὴν ἐν λόγω ἐποχὴν οἱ ἄνθρωποι ἐξηγοῦν τὰ γύρω τους φαινόμενα οἰκειοποιούμενοι μᾶλλον τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθέρου βουλήσεως, τὴν ὁποῖαν δέχονται καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν τους καὶ εἰς ἄλλας δυνάμεις.

Ὁ δρόμος αὐτὸς τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας, τὸν ὁποῖον ὅσον περισσότερον πλησιάζουμε, τόσον περισσότερον ἀποξενούμεθα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, παρέχει μίαν εὐκόλον ἐξήγησιν εἰς ὅλα τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ἅτινα καὶ θεωρεῖ ὡς προϊόντα τοῦ θεοῦ αὐτεξουσίου ἢ ὡς προϊόντα τῆς ἐλευθέρου βουλήσεως τῶν ἀνθρώπων ἢ ἄλλων δευτερευουσῶν ὑποστάσεων, καὶ ὄχι ὡς προερχόμενα ἐκ μηχανικῶν αἰτίων κατὰ μίαν ἀναπόφευκτον ἀναγκαιότητα.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχοντας τὴν ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν αὐτονόητον ἀντίληψιν ἢ τὴν αὐταπάτην (!) περὶ τῆς ἐλευθέρου του βουλήσεως, μετὰ ἀφρητοῖαν τὴν ὑποθετικὴν αὐτὴν ἀλήθειαν, δημιουργεῖ μετὰ τὴν φαντασίαν του ἀνάλογα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πρὸς τὸν ἑαυτὸν του ὄντα, ὑποθετικῶς προικισμένα, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος, μετὰ τὴν περίεργη αὐτὴ δημιουργικὴ ἐλευθερία τὴν ἀληθῆ ἢ ἀπατηλὴν.

Ἀπὸ τὴν βούλησιν καὶ τὰς πράξεις τῶν φανταστικῶν αὐτῶν ὄντων ἐξαρτᾶ ἐν συνόλῳ ἢ ἐν μέρει τὴν ζωὴν τοῦ καὶ οὕτω ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὸν θέτων τὴν ἰδίαν του βούλησιν ἀντιμέτωπον, ὡς ἐξηρητημένην ἀπὸ τὴν θείαν βούλησιν καὶ τὴν βού-

λησιν τῶν ἄλλων δευτερευουσῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ἀντιφάσκει ἐπίσης θέτων τὴν ἰδίαν του βούλησιν ἀντιμέτωπον πρὸς τὴν ἄλλην, ἐπίσης αὐτονόητον πεποιθήσιν του, περὶ ἐνὸς ἀναποφεύκτου εἰμαρμένου διέποντος τὰ πάντα. Ἡ εἰκὼν αὐτὴ τοῦ εἰμαρμένου, εἶναι ἡ ἰδία ἔννοια τῆς καθολικῆς αἰτιότητος, ποὺ λέγεται καὶ αἰτιοκρατικὴ ἀντίληψις τοῦ κόσμου. Καὶ ἡ ἔννοια αὐτὴ ἀποτελεῖ προφανῶς τὸν ἀντίποδα τοῦ ἄλλου ἀντιφατικοῦ ἡμίσεος, ποὺ ἐκφράζεται κατὰ κυριολεξίαν διὰ τοῦ ὄρου «ἐλευθέρα βούλησις». Ἡ ἔννοια, λοιπόν, τοῦ ἀναποφεύκτου εἰμαρμένου συμπίπτει ἀπολύτως μετὰ τὴν αὐτονόητον καὶ τρόπον τινὰ ἔμφυτον μέσα εἰς τὸν νοῦν μας ἔννοιαν τῆς καθολικῆς αἰτιότητος, τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤμπορεῖ οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ἴσως νὰ ἀποχωρισθῇ.

Ἀλλὰ ἡ καθολικὴ αἰτιότης ἔρχεται εἰς ἀντίφασιν μετὰ τὴν ἄλλην ἐπίσης ἔμφυτο πεποιθήσιν, ποὺ ὅλοι μας ἔχομεν περὶ τῆς ἐλευθέρας μας θελήσεως, καὶ περὶ ὑπάρξεως πολλῶν ἄλλων ἐκτὸς ἡμῶν αὐτεξουσιαστικῶν ὑποστάσεων, ἀναφερομένων εἰς θεοὺς ἢ ἁγίους καὶ εἰς ἀνθρώπους ἢ παντὸς εἴδους δαίμονας.

Ἄν καὶ εἶναι, λοιπόν, ἀντιφατικαὶ αἱ δύο αὐταὶ ἔννοιαι γίνονται περιέργως ἀπὸ ὅλους μας ἀπὸ κοινοῦ ἀποδεκταί.

Ἡμιθεϊκαὶ αὐτόνομοι δυνάμεις κρύπτονται ὀπισθεν ὅλων τῶν φυσικῶν ἢ τῶν ἀνθρωπίνων ἐκδηλώσεων κατὰ τὴν πρωτόγονον ἐποχὴν (θεοὶ καὶ ἡμίθεοι δαίμονες καὶ δαιμονιζόμενοι).

Ἐὰν μελετήσουμε τὰς μυθολογίας τῶν διαφόρων λαῶν, θὰ βεβαιώσωμεν τὴν προέχουσαν θέσιν τῆς μαγείας εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου θεώρησιν τῆς φύσεως. Θεοποιοῦνται ὅλαι αἱ φυσικαὶ δυνάμεις. Τὰ πάντα ἀποδίδονται εἰς τὴν μαγικὴν ἐπέμβασιν θεῶν καὶ δαιμόνων.

Ἀλλὰ θεοποίησις ἴσον ἀνθρωπομορφισμός.

Θεοὶ καὶ δαίμονες δημιουργοῦνται διὰ προεκτάσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, διὰ προβολῆς ὑπὸ μεγέθυνσιν τῆς λεγομένης μερικῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας μας. Τὴν ιδιότητα αὐτὴν τὴν φανταζόμεθα ὠλοκληρωμένην εἰς τὸ θεῖον, τὴν ἀποδίδομεν ὁμῶς καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας δευτερευούσας ὑποστάσεις.

Διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν δὲ τὴν εὐνοια τῶν φανταστικῶν αὐτῶν ὄντων, ποὺ προικισμένα μετὰ ἐλευθέρα βούλησις ἔχουν τόση δύναμι νὰ ἐπεμβαίνουν ἀποφασιστικῶς ἐπὶ τῆς πορείας τῆς ζωῆς των, προσφέρουν οἱ ἄνθρωποι, ἀναλόγως μετὰ τὴν ἐποχὴ καὶ τὰς κρατούσας ἐκάστοτε δεισιδαιμονίας, προσφέρουν θυσιάς καὶ ἀναθήματα, ποὺ σύμφωνα μετὰ τὴν ὑπάρχουσαν παράδοσιν ἀποτελοῦν τὸ μέσον, διὰ νὰ ἐξευμενίσουν καὶ διαθέσουν εὐνοϊκῶς τὰς αὐτονόμους αὐτὰς δυνάμεις ἀπέναντί των.

Ἡ μαγικὴ αὐτὴ εἰκὼν τῆς φύσεως εἶναι ἀντανάκλασις πρὸς τὰ ἔξω τῆς μαγικῆς εἰκόνας τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως.

Όταν ὁ καθείς ἐξ ἡμῶν πιστεύῃ, μὲ τόσην φυσικότητα καὶ μὲ τόσην ἀφέλειαν, συγχρόνως εἰς τὴν αἰτιοκρατίαν καὶ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν, προσδίδει εἰς τὸν ἑαυτὸν του τελείως μαγικὴν μορφήν, διότι δέχεται μὲ ἀφέλειαν ἀπίστευτον μίαν ἀντίφασιν συνισταμένην εἰς τὴν σύγχρονον ἀποδοχὴν καὶ ἄρνησιν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος.

Ἡ αἰτιοκρατικὴ ὁδὸς τὸ $2+2$ τὸ δέχεται πάντοτε ὡς 4, ἡ ὁδὸς τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας ἢ ἀπροσδιοριστίας παραδόξως θέτει ὑπὸ ἀμφισβήτησιν αὐτὸ τὸ $2+2=4$, διότι ἀναιρεῖ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναποφεύκτου ἀναγκαιότητος, τῆς ὀρθολογιστικῆς ἀναγκαιότητος, τῆς ἀναγκαιότητος τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν αἰτίων.

Μὴν φαντασθῆτε πῶς ἔχομε οἱ ἄνθρωποι τὴ δύναμι ἢ τὸ δικαίωμα νὰ ἀρνηθοῦμε αὐτὸ τὸ δεύτερο δρόμο τῆς ἀπροσδιοριστίας ἢ ἐλευθέρως βουλήσεως. Καὶ ὅταν δοκιμάζουμε νὰ τὸν ἀρνηθοῦμε, συνήθως γελοιοποιούμεθα, διότι πάραυτα τὸν ἀποδεχόμεθα ἄσυναισθητῶς, διατελοῦντες ἐν κλήρει ἀγνοίᾳ τῆς ἀντιφάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν περὶ πίπτομεν.

Πολλοὶ εἰρωνεύονται τοὺς ὁπαδοὺς μιᾶς ὠρισμένης κοσμοθεωρίας, ἐνῶ καὶ αὐτοὶ πρεφύονται ἐν ἀγνοίᾳ των περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον τὴν ἰδίαν ὁδόν. Χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουν οἱ ὕλισται εἶναι ὀλίγον ἢ πολὺ καὶ ἰδεαλισται καὶ ἀντιθέτως, οἱ ἰδεαλισται σκέπτονται καὶ κινοῦνται χωρὶς νὰ τὸ ὑποπεύωνται ἐπάνω εἰς τὸν ὕλισμόν.

Πολλοὶ ἀπορρίπτουν περιφρονητικῶς τὴν ὁδὸν τῆς πίστεως, ἐνῶ καὶ αὐτοὶ χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνονται εἶναι μεταξὺ τῶν πιστῶν.

Ποῖος ἐξ ἡμῶν θὰ ἐτολμοῦσε νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀπορρίψῃ τὸ ἀνθρώπινον αὐτεξούσιον, τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, χωρὶς νὰ ἐκτεθῇ εἰς μίαν ἀληθῆ γελοιοποίησιν. Ἄλλ' ἡ βουλευτικὴ ἐλευθερία δὲν ἀποδεικνύεται. Τὴν θεωροῦμεν ἀπλῶς ἀνταπόδεικτον καὶ πιστεύομεν ἀκραδάντως εἰς αὐτήν. Ὀμιλοῦντες περὶ σφαλμάτων - σχεδίων - ἀποφάσεων - σκοπῶν ἢ κατορθωμάτων, δεχόμεθα κατὰ βᾶθος τὴν παράδοξον αὐτὴν ἰδέαν τῆς ἀπουσίας προὑπαρχόντων αἰτίων. Καταπατοῦμε τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης καὶ ἀντιφάσκουμε πρὸς ἑαυτούς, δεχόμενοι τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀνθρωπίνην δημιουργίαν. Ἔτσι ξανοίγεται ἡ ὁδὸς τῆς πίστεως, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ εἰσερχόμεθα. Ἐνα βῆμα ἀκόμη καὶ φθάνομεν εἰς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ Δημιουργοῦ καὶ εἰς τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς Δημιουργίαν τοῦ κόσμου.

Μὲ τὴν ἐπέμβασι πολλῶν αὐτονόμων ὑποστάσεων ἐφωτισμένων μὲ τὴ μαγικὴ αὐτὴ δημιουργικὴ ἐλευθερία προσπαθεῖ ὁ πρωτόγονος νὰ ἐξηγήσῃ ὅλα τὰ φυσικὰ φαινόμενα.

Πνευματοποιεῖ τὰ γύρω του φυσικά ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὁποῖα διαβλέπει προθέσεις κακοποιῶν ἢ ἀγαθοποιῶν. Μὲ λίγα λόγια βαδίζει εἰς τοὺς ἀντίποδας τῆς αἰτιοκρατικῆς ὁδοῦ.

Ἡ ἐξήγησις τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῆς περιβαλλούσης ἡμᾶς φύσεως ἢ ἄλλως ἢ ἀπόκτησις οἰασδῆποτε γνώσεως, ὑποχρεωτικῶς γίνεται μὲ δύο δρόμους ἀμοιβαίως ἀντιφατικούς. Ὁ ἕνας συνίσταται εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν λεγομένων αἰτίων ἀνευρίσκοντες τὰ αἷτια ἀποκτῶμεν τὴν ἐπιζητούμενην γνῶσιν. Ὁ δεύτερος δρόμος εἶναι ἀρνητικὸς τῆς αἰτιότητος. Εἰς αὐτὸν μᾶς εἰσάγει ἡ διαίσθησις, τοῦ ἔχομεν ὅλοι μας περὶ μᾶς ὑποκρυπτομένης εἰς τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος αὐτοβούλου καὶ αὐτενεργοῦ δυνάμεως.

Ὁ δρόμος αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπινου αὐτεξουσίου προὑποθέτει ἀρνησιν, ἀπουσίαν αἰτίων, καὶ ἐξηγεῖ πολλά φαινόμενα κατὰ τρόπον ἀληθῶς μυστηριώδη, ὡς προϊόντα τῆς ἐλευθέρως θελήσεως τῶν ἀνθρώπων, τοῦ θεοῦ ἢ τῶν ἄλλων δευτερευουσῶν ὑποστάσεων.

Καὶ τοὺς δύο αὐτοὺς δρόμους ἐχρησιμοποιοῦσε καὶ χρησιμοποιοεῖ ὁ ἄνθρωπος ὑποχρεωτικῶς καὶ πάντοτε, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ γνωστικοῦ του ὄργανου, δείχνοντας ἀναλόγως μὲ τὴν ἐποχὴ ἢ τὴν στιγμὴ προτίμησιν περισσότερον εἰς τὸν ἕνα ἢ εἰς τὸν ἄλλον.

Τὸ στάδιον τῆς λεγομένης ἀφελοῦς παρατηρήσεως τῆς φύσεως, τοῦ ἀφελοῦς ἀνθρωπομορφισμοῦ μὲ τὰς προσωποποιούμενας φυσικὰς δυνάμεις, αἷτινες δῆθεν ἐπιδιώκουν τὴν ἐπιβολὴν τῆς θελήσεώς των καὶ τὴν ἐπίτευξιν ὠρισμένου τινὸς σκοποῦ, τὸ στάδιον τοῦτο μὲ τὴν ἀπεριόριστον ποικιλίαν τῶν μυθολογικῶν συλλήψεων, ποὺ ἐκτείνεται χρονολογικῶς μέχρι σχεδὸν τοῦ μεσαίωνα, τὸ στάδιον τοῦτο χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν μεγάλην ὑπερτίμησιν τῆς μᾶς ἐκ τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἀπόψεων καὶ τὸν παραμερισμὸν τῆς ἄλλης (εννίνα ἢ ἐλευθέρως βούλησις καὶ a basso ἢ αἰτιότης).

Ὅλοι οἱ μῦθοι οἱ θεοποιούντες τὰς φυσικὰς δυνάμεις ἔχουν τὴν σφραγίδα τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ, καὶ ἀνθρωπομορφισμὸς σημαίνει ἀπόδοσις ἀνθρωπίνης μορφῆς εἰς τὰς διαφόρους φυσικὰς δυνάμεις.

Ἀποδίδομεν εἰς τὸ θεῖον τὴν μορφήν ὄχι τόσον τοῦ σώματος ἡμῶν, ὅσον τοῦ νοητικοῦ ἡμῶν ἐξιδανικευμένην. Ἀλλὰ νοητικὸν ἴσον γνωστικὸν ὄργανον, καὶ γνωστικὸν ὄργανον δὲν εἶναι παρὰ ἡ συνισταμένη τῶν δύο ἀμοιβαίως ἀντιφατικῶν ἐννοιῶν, τῆς αἰτιότητος καὶ τοῦ αὐτεξουσίου.

Ὅταν λοιπὸν ὁμιλοῦμεν περὶ θεότητος, ἢ λέξις αὐτὴ Θεότης ἢ Θεὸς ἢ Θεῖον θὰ ἐρμηνευθῆ, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη λέξις, δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἀντιφατικὴν κλίμακα, τῆς ὁποίας ὅλαι αἰ

διαβαθμίσεις είναι συμμίξεις εἰς διάφορον ποσοστιαίαν ἀναλογίαν τῶν δύο ἀκραίων ἀντιφατικῶν ἐννοιῶν.

Μὲ τὴν λέξιν «Θεός», σπανιώτερον ἐννοοῦμεν τὸ σύνολον τῶν παγκοσμίων δυνάμεων, τὴν καθολικὴν μηχανικὴν αἰτιότητα, ἐνῶ συνήθως ἐννοοῦμεν καὶ αὐτό, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ κάτι ἄλλο. Μίαν εὐσυνείδητον καὶ παντοδύναμον ὑπόστασιν προικισμένην μὲ δημιουργικὴν ἐλευθερίαν δυναμένην νὰ ἀγνοῇ τὴν αἰτιότητα, ἔχουσαν τὴν δυνατότητα νὰ ἀψηφῇ καὶ νὰ παραμερίζη τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης.

Τὴν ὑπερνοητὴ αὐτὴ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ αὐτονόητη ιδιότητα, ποὺ τὴν ὀνομάζουμε ἐλευθέρᾳ βούλησι καὶ ποὺ πιστεύουμε ὅτι κατέχομε μέχρι ἐνὸς ὁρίου, τὴν περίεργη αὐτὴ ιδιότητα τὴν μεταφέρουμε πρὸς τὰ ἔξω καὶ τὴν φανταζόμεθα ὠλοκληρωμένην εἰς τὸ Θεῖον, ἀλλὰ τὴν ἀποδίδομεν ἐν μέρει καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας δευτερεύουσας ὑποστάσεις.

Ἔτσι γεννιέται ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ὡς ὄντος προικισμένου μὲ πλήρη ἐλευθερίαν βουλήσεως καὶ παντοδυναμίαν ὑπεράνω τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος—ὑπεράνω οἰασδήποτε ἐγνοίας περὶ ἀναγκαιότητος.

Ἄλλ' ἀτυχῶς δὲν ὑπάρχει βεβαιότης, δὲν ὑπάρχουν ἀποδείξεις, ὅτι κατέχομεν πράγματι αὐτὴν τὴν ιδιότητα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας, τὸ δὲ αὐταπόδεικτον αὐτῆς ἀναιρεῖται ἐκ τοῦ αὐταποδείκτου ἐπίσης χαρακτηῆρος τῆς ἐγνοίας τῆς οἰτιότητος, ὅπως καὶ ἀντιστρόφως τὸ αὐταπόδεικτον τῆς ἐγνοίας τῆς αἰτιότητος (ὅτι τίποτε δὲν γεννᾶται ἄνευ προὑπαρχούσης αἰτίας) ἀναιρεῖται ὁμοίως ἐκ τοῦ αὐταποδείκτου ἐπίσης χαρακτηῆρος τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας.

Ἐὰν τυχὸν πλανώμεθα ὡς πρὸς τὰς δύο πρωτογενεῖς ἐγνοίας, ὡς πρὸς τὴν αἰτιότητα καὶ τὸ αὐτεξούσιον, τί νὰ εἴπωμεν δι' ὅλας τὰς ἄλλας τὰς δευτερογενεῖς;

Τί νὰ εἴπωμεν, ὅταν ὁ ἄνθρωπος πορευόμενος τὴν ὁδὸν τῆς αἰτιότητος ἀναζητῇ παντοῦ αἰτίας, μὴ δεχόμενος κατ' οὐδένα τρόπον ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ γεννηθῇ κάτι ἄνευ αἰτίας, ἐνῶ παραλλήλως ὁμιλεῖ περὶ σκοπιμότητος καὶ εἶναι τόσο βέβαιος περὶ τῆς ἱκανότητός του νὰ θέτῃ καὶ νὰ πραγματοποιῇ σκοπούς, καταρρίπτων μὲ τὴν δευτέραν αὐτὴν ἐκδοχὴν τὸ κυριαρχικὸν κῦρος τῆς αἰτιότητος καὶ δεχόμενος τὴν ἄνευ αἰτίων δημιουργίαν; Πῶς νὰ ἐξηγηθῇ, λοιπόν, ἡ ὑποταγὴ μας αὐτῇ εἰς δύο ἐγνοίας ἐκ διαμέτρου ἀντιφατικάς; Καὶ πόσον ἀφελεῖς πρέπει νὰ εἴμεθα κάθε φορὰ ποὺ ζητᾶμε νὰ ἀπορρίψουμε τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο καὶ νὰ κρατήσουμε τὸ ἄλλο—π.χ. κάθε φορὰ ποὺ παρατάσσουμε ἐπιχειρήματα καὶ συλλογισμούς, διὰ νὰ ἀποδείξουμε πῶς ὑπάρχει πεπερωμένον ἢ ἀντιθέτως πῶς δὲν ὑπάρχει, ἢ κάθε φορὰ ποὺ ζητᾶμε νὰ ἀποδείξουμε πῶς ὑπάρχει ἐλευθέρᾳ βούλησις ἢ ἀντιθέτως πῶς δὲν ὑπάρχει.

Ἡ ὁπότε ἀφέλεια κρύπτεται ἐδῶ ἡμποροῦμε νὰ καταλάβουμε, ὅταν ζητήσουμε νὰ χωρίσουμε π. χ. τὸ θετικὸν ἀπὸ τὸ ἀρνητικόν, πράγμα ποὺ εἶναι πασιφανῶς ἀδύνατον, ἀφοῦ ἡ ἔννοια τοῦ ἑνὸς κρύπτεται μέσα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἄλλου. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν εἶναι ὁμοίως ἀδύνατον νὰ χωρισθῇ ἡ αἰτιότης ἀπὸ τὴν μὴ αἰτιότητα (τὸ αὐτεξούσιον), ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ ντετερμινισμὸς ἀπὸ τὸν ἰντετερμινισμὸν, ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπροσδιορίστου—τὸ πεπρωμένον ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας (ἀπὸ τὸ μὴ πεπρωμένον).

Φαίνεται πὺς κατὰ τὴν πρωτόγονο ἐποχὴ ἢ λεγομένη ἐπιστημονικῆ ἀντίληψις ἦτο πολὺ ἀτροφικὴ. Ἡ αἰτιοκρατικὴ ὁδὸς ἐχρησιμοποιεῖτο ἴσως πολὺ ὀλίγον ἢ πολὺ ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς καὶ ἀπολιτίστους λαοὺς.

Τὰ πάντα ἐξηγοῦνται μὲ προχειρότητα καὶ ἀποδίδονται εἰς τὴν μαγικὴν ἐπέμβασιν θεῶν ἢ δαιμόνων.

Οἱ ἀρρώστεις καὶ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα δεινά, ὅλες οἱ κακοδαιμονίες καὶ ἀντιξοότητες, ὅλα ἐν γένει τὰ κακὰ καὶ τὰ καλά, ἐξηγοῦνται μὲ τὴν ἄμεση ἢ ἔμμεση ἐνέργεια κακοποιῶν καὶ ἀγαθοποιῶν δυνάμεων προικισμένων μὲ ἐλευθέραν βούλησιν.

Οἱ ἄνθρωποι καταφεύγουν στὴ μαγεία καὶ στοὺς ἐξορκισμοὺς, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ πρόβλημα τῶν ἀσθενειῶν, διὰ νὰ ἐξευμενίσουν τὰς κακοποιοὺς δυνάμεις. Ἡ ὀρθολογιστικὴ ἰατρικὴ, ἢ ἰατρικὴ ἢ στηριζομένη στὴν αἰτιοκρατικὴ ἀντίληψιν, ἢ οὐδεμίαν θέσιν εἶχε ἢ πάρα πολὺ μικράν.

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Sullivan, ἐφήρμοζαν τὴ μαγεία, διὰ νὰ θεραπεύσουν τὶς ἀρρώστεις, διὰ νὰ ἐπηρεάσουν τὴν βούλησιν τῶν θεῶν, ἀλλ' ἀναζητοῦσαν καὶ ἄλλες αἰτίες ἔξω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐνέργεια τῶν θεῶν, ἀπτόμενοι οὕτω καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου.

Μὲ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καλλιεργεῖται πλέον καθαρὰ τὸ λεγόμενον ἐπιστημονικὸ πνεῦμα, ἡ ἔννοια τοῦ μαθηματικοῦ συλλογισμοῦ καὶ προάγεται ἡ ὑλιστικομηχανικὴ ἀντίληψις.

Ἄλλ' ἐπιστημονικὸν πνεῦμα καὶ μαθηματικὰ ἴσον (θετικὴ) λογικὴ ἀναγκαιότης, ἴσον αἰτιοκρατικὴ μέθοδος, $2+2=4$, ἀναπόφευκτος λογικὴ ἀκολουθία.

Τοιοτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης μὲ τὴν διεύρυνσιν τῆς αἰτιοκρατικῆς ὁδοῦ καὶ τὴν θεμελίωσιν τῶν ὑλιστικομηχανικῶν συστημάτων ἀπομακρύνει ὀλίγον τὴν κοσμογονίαν ἀπὸ τῆς μυθικῆς θεολογίας καὶ «ἰσοφαρίζει τὰ δύο ἀντιφατικὰ σκέλη τοῦ γνωσιολογικοῦ πυρῆνος».

Ἄλλ' εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ὅλα σχεδὸν τὰ συστήματα εἶναι διαρχικά, τὰ δὲ φερόμενα ὡς μονιστικὰ εἶναι

φαινομενικῶς μόνον τοιαῦτα, κατὰ βάθος ταυτίζοντα εἰς ἓνα τὰ δύο πάντοτε ἀντιφατικὰ ἡμίση, τὸ θετικὸν καὶ ἀρνητικόν.

Ἐπ' αὐτὸ τὸ πρῖσμα, ἡ ἀνθρώπινη γνῶσις διὰ μέσου ὄλων τῶν αἰώνων, ὅπως καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἐμφανίζουν χαρακτῆρα πάντοτε διαρκικόν, μὲ ἀποκλίσεις ἐκάστοτε περισσότερον ἢ ὀλιγότερον πρὸς τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο σκέλος.

Ὁλόκληρος λοιπὸν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία δύναται νὰ συγχορευθῆ εἰς τὰς διαφοροὺς βαθμίδας τῆς «γνωσιολογικῆς ἀντιφατικῆς κλίμακος» μὲ παλιρροιακὰς ἀποκλίσεις πρὸς τὸ ἐδῶ ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ.

Καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, οἵτινες ἐξήγγελλαν ὅτι στὰ μαθηματικὰ εἶχαν ἀνακαλύψει τὸ κλειδί ὄλων τῶν πραγμάτων, δὲν ἐξέφυγαν τῆς διαρκίας. Οἱ Πυθαγόρειοι ὑπῆρξαν ἐπίσης διαρκικοί, διότι ἐδέχοντο ψυχὴν αἰχμάλωτον τοῦ σώματος καὶ διότι ἐκήρυσσον τὸ δόγμα τῆς μετενσαρκώσεως.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἐννοίας τῶν ἀριθμῶν καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν ἀριθμητικῶν σχέσεων, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν μίαν ὑλιστικὴν ἀντίληψιν, «ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ παντὸς ὅ,τι ὑπάρχει—ἡ οὐσία τῶν ὄντων ἔγκειται εἰς τὰς σχέσεις των, αἵτινες δύνανται νὰ ἐκφρασθῶσι μαθηματικῶς», ἐνῶ λοιπὸν «οἱ ἀριθμοὶ κατὰ τοὺς Πυθαγορείους συνιστῶσι τὴν ἀληθῆ οὐσίαν τοῦ κόσμου καὶ συνέχουσι τὰ ὄντα κατὰ τὴν ἐσωτάτην αὐτῶν ὑφήν», ἐν τούτοις ὁ διαρκικὸς χαρακτῆρ τῆς φιλοσοφίας των καταφαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι δέχονται παραλλήλως πῶς ἡ κανονικὴ μορφή καὶ τὸ γεωμετρικὸν σχῆμα ἀποτελοῦν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ὄντων—μεταπίπτοντες οὕτω ἀπὸ τὴν μίαν ἐννοια εἰς τὴν ἄλλη—ἀφοῦ ἡ ἐννοια τοῦ σκοποῦ ἀντιφάσκει καὶ ἀναιρεῖ τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης, τὸν νόμον τῶν μαθηματικῶν.

Διαρκικὰ ὑπῆρξαν ἐπίσης τὰ πρὸς τὴν αἰτιοκρατίαν ρέποντα ὑλιστικομηχανικὰ συστήματα Ἡρακλείτου καὶ Δημοκρίτου.

«Πάντα ρεῖ» (οὐδὲν εἶναι μόνιμον καὶ σταθερόν, διότι δυνάμεις ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλας συγκρούμεναι προκαλοῦσι διαρκεῖς μεταβολὰς διὰ τῆς ὑπερισχύσεως τῆς ἐκάστοτε ἰσχυροτέρας. Νόμος αἰτιότητος).

Παρὰ τὴν καθαρῶς αἰτιοκρατικὴν αὐτὴν θεώρησιν οὐδόλως ἀπορρίπτει ὁ Ἡράκλειτος τὴν ἀντίθετον ἀποψιν, ἀποκλίνων ἐπίσης πρὸς τὴν Σκέψιν καὶ διδάσκων ὅτι εἶναι δυνατόν «ταύτὸν ὑπολαμβάνειν εἶναι τι καὶ μὴ εἶναι».

Διαρκίαν ἀντιπροσωπεύουν καὶ οἱ Ἐλεάται. Κατ' αὐτοὺς μεταξὺ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ κόσμου οὐδεμία ὑφίσταται σχέσις...

Τάσιν πρὸς ἐγκατάλειψιν τῆς διαρκίας καὶ προσέγγισιν πρὸς τὸ ἓνα ἄκρον τὸ ὑλιστικομηχανικόν, ἀποτελοῦσι τὰ κατ' ἄποψιν συστήματα τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ ἰδίᾳ, ἡ ὑπὸ τὸν Λεύκιππον καὶ Δημόκριτον ἀτομιστικὴ σχολή. Παρὰ

ταῦτα τὸ κυριότερον γνῶρισμα τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Ἀναξαγόρα ἀποτελεῖ ἢ ἀποδοχὴ πνευματικῆς καὶ κατὰ σκοποῦς χωρούσης ἀρχῆς, τῇ βοηθείᾳ τῆς ὁποίας ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ παρατηρουμένην σκοπιμότητα καὶ τάξιν (καὶ ἐδῶ, ὅπως παντοῦ, τὸ θετικο-ἀρνητικὸ δίποροτο—ἢ θετικο-ἀρνητικὴ διαρχία αἰτιότητος καὶ σκοπιμότητος).

Κατὰ τὴν ὑλιστικὴν ἀτομικὴν θεωρίαν τοῦ Δημόκριτου «ὁ κόσμος συνίσταται ἐξ ἀπείρως μικρῶν καὶ ἀπείρως πολλῶν οὐσιῶν, τῶν ἀτόμων, ἅτινα χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ κενοῦ χώρου κλπ. τὰ ἄτομα εἶναι ἀφθάρτα, ἀναρχα καὶ αἰώνια καὶ συνιστῶσιν διὰ μιᾶς καταλλήλου ἐκάστοτε συναρμογῆς πᾶσαν μορφήν ὕλης. Παρὰ ταῦτα καὶ ὁ Δημόκριτος «διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἰδίων ψυχικῶν ἀτόμων διασώζει τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα τῶν ψυχικῶν φαινομένων», βαδίζων οὕτω τὴν διαρχικὴν ὁδόν, ἃν καὶ τὸ σύστημά του ἀποκλίνει πρὸς τὸ ὑλιστικὸν μονισμόν.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν σοφιστῶν «οὐδεμία κρίσις ἔχει ἀπόλυτον κῆρος — ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει — μετὰ τοῦ αὐτοῦ δικαίου δυνάμεθα νὰ ἀντιτάξωμεν εἰς ἰσχυρισμόν τινα τὸν ἀντίθετον εἰς αὐτόν» περιέχει καταφανῆ τὰ στοιχεῖα τῆς διαρχίας καὶ τῆς πρὸς τὴν «Σκέψιν» τάσεως. Ὑποκειμενισμὸς · Σχετικοκρατία - Ἀγνωστικισμὸς.

Ὁ Πρωταγόρας ὑποστηρίζει ὅτι οὐδεμία ἀντικειμενικὴ γνῶσις εἶναι δυνατὴ καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν πᾶσα γνῶσις εἶναι ὑποκειμενικὴ αἴσθησις καὶ δοξασία τοῦ ἀτόμου. «Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος».

«Αἱ ἔννοιαι τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ αἰσχροῦ ἀποδεικνύονται ὡς ὅπως διόλου σχετικαὶ διὰ τῆς διαλεκτικῆς» (Λούβαρης), «ἀλλ' ὅπου ἡ λογικὴ νόησις δὲν ἀρκεῖ, ὅπου ὁ λόγος ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ τὸν σκοπόν, ἐκεῖ ὑπάρχει ἄμεσος βεβαιότης, ἢ ἐνόρασις, ὁ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δαίμων» (Ἰδού ὁ διαρχικὸς χαρακτήρ καὶ τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας). Τέλος τὸ περίφημον Σωκρατικὸν ἀπόφθεγμα: «ἔν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα» διαβεβαιώνει ἐπίσης τὴν πρὸς τὴν Σκέψιν, τὴν ἀμφιβολίαν, κλίσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ μεγάλου Διδασκάλου μὲ ἐξίσωσιν τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἀπόψεων καὶ κατάληξιν εἰς τὸν ἀγνωστικισμόν καὶ τὴν σχετικοκρατίαν. Πρὸς τὴν Λογοκρατίαν (θετικὸν σκέλος) συνδέει ὁ Σωκράτης τὸν Μυστικισμόν (ἀρνητικὸν σκέλος) εἰς μίαν (ἀνθρωπίνως ἀκατάλυτον) διαρχίαν.

Ἡ ἰδεοκρατία τοῦ Πλάτωνος συνδυάζει ὁμοίως τὰς δύο πρὸς γνῶσιν ὁδοὺς, τὴν τῆς λογικῆς νοήσεως καὶ τὴν τῆς ἐνοράσεως καὶ ἐπισφραγίζει τὸν διαρχικὸν χαρακτήρα τῆς. Ἡ φιλοσοφία του ἐν τούτοις ἀποκλίνει πολὺ περισσότερον πρὸς τὸ ἕνα ἄκρον — εἶναι μᾶλλον ἰδεοκρατικὴ, ἀφοῦ τὸ πνευματικόν

στοιχείον, τὸ βουλευσιαρχικὸν—τὸ πνευματιστικὸν—ὑπερέχει μὲ καταφανῆ δυσαναλογίαν.

Ἡ πραγματοκρατία τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποτελεῖ ὁμοίως προσωποποίησιν τῆς Διαρχίας. Ὁ Ἀριστοτέλης, ἂν καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἰδεοκρατίαν τοῦ Πλάτωνος, ἀπορρίπτων τὴν εἰς τὴν ψυχὴν πίστιν, ἂν καὶ πλησιάζει πολὺ τὸ θετικὸν ἄκρον, οὐδόλως ἀπαρνεῖται τὸ ἀντίθετον, τὸ ἰδεαλιστικόν, ἀφοῦ ἡ τελεολογία καὶ ἡ ἐνδελέχεια (ἐντελέχεια = ἐντὸς ἔχουσα τὸ τέλος—τὸν σκοπὸν) δεσπόζουν τῆς φυσικῆς αὐτοῦ καὶ τῆς βιολογίας του. «Αἱ ἰδέαι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, δὲν διατρέβουσιν εἰς τὸ ἐπέκεινα, ἀλλ' εἶναι δυνάμεις ἐνεργοὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, πλαστικαὶ ἀρχαί, τὰς ὁποίας καὶ καλεῖ «εἶδος». Τὸ εἶδος εἶναι μὲν ἡ ἐνεργὸς ἀρχὴ εἰς τὰ πράγματα ἀλλὰ μόνον αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ. Διὰ τὴν ὑπόστασιν τῶν πραγμάτων εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἡ ὕλη. Μείζονα ὅμως σπουδαιότητα ἔχει τὸ εἶδος διότι ἐνῶ ἡ ὕλη εἶναι τι τὸ ἐντελῶς παθητικόν—τὸ εἶδος εἶναι τὸ ποιητικὸν στοιχείον, ἡ ἐνδελέχεια τοῦ σώματος, ὁ σκοπός, ὅστις διὰ τοῦ σχήματος καταντᾷ εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἑαυτοῦ» (Λούβαρης). Ἐντεῦθεν εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους ἀκολουθεῖ μίαν μέσην συμβιβαστικὴν ὁδὸν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθέτων δρόμων καὶ χαρακτηρίζεται ὡς «πραγματοκρατία», ἐπειδὴ τὸν κόσμον θεωρεῖ κατὰ τὰς πραγματικὰς αὐτοῦ σχέσεις, ἀναγνωρίζων τόσον τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον, ὅσον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἐνεργοῦν πνεῦμα. Ὁ ὅρος ἔξ ἄλλου Πραγματοκρατία δύναται νὰ μεταφρασθῇ ὡς ἀναγνώρισις τῆς πραγματικότητος ποὺ εἶναι ἐν ταυτῷ ἀντικείμενον καὶ ὑποκείμενον, αἰτιότης καὶ αὐτεξούσιον, ντετερμινισμὸς καὶ ἰντετερμινισμὸς μαζί.

Διαρχικὴ εἶναι ἡ οὐσία καὶ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, ἥτις ὁμιλεῖ ἀφ' ἑνὸς περὶ εἰμαρμένου καὶ ἀφ' ἑτέρου περὶ θείας προνοίας.

«Τὴν κατ' ἀνάγκην πορείαν τοῦ κόσμου ἀδυνατεῖ νὰ μεταβάλη ὁ ἄνθρωπος, ἐν τούτοις πολλὰ ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἀποφάσεως αὐτοῦ». Ἡ μυστικίζουσα τάσις καὶ ἡ βαθεῖα θρησκευτικότης, ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν μέσην καὶ νεωτέραν Στοάν, εἶναι ἐνδεικτικαὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας καὶ πρὸς τὸ ἕτερον, τὸ βουλευσιαρχικὸν ἄκρον, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ πρὸς τὴν μαντικὴν πίστις τῶν Στωϊκῶν μαρτυρεῖ τὴν αἰτιοκρατικὴν νοοτροπίαν των καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀναπόφευκτον εἰμαρμένον ἀπόκλισιν τῆς φιλοσοφίας των.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐπικούρου ὁμοίως, ἐνῶ ἀποκλίνει πρὸς τὸ θετικὸν ἄκρον, οὐδόλως ἀποκηρύσσει τὸ βουλευσιαρχικόν. Διὰ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας πειρᾶται ὁ Ἐπίκουρος νὰ ἀπαλλάξη τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς τελεολογικῆς καὶ θεολογικῆς ἀντιλήψεως τῆς φύσεως, ἀπὸ τῶν δεισιδαιμονιῶν - προλήψεων

καὶ κοινῶν φόβων, τῶν προερχομένων ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι τὰ πάντα συμβαίνουν διὰ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτοβούλων καὶ αὐτονόμων ὑπερφυσικῶν δυνάμεων (θεοὶ - δαίμονες).

Τὴν γένεσιν καὶ τὴν συντήρησιν τοῦ σύμπαντος ἀποδίδει ὁ Ἐπίκουρος ὄχι εἰς αὐτοτελεῖς ὑπερφυσικὰς δυνάμεις, τοὺς θεούς, ἀλλ' εἰς φυσικὰς αἰτίας καὶ μηχανικοὺς λόγους (Μηχανοκρατία, ἀρχὴ αἰτιότητος).

«Ἄλλ' οὔτε καὶ διευθύνουν τὸν κόσμον οἱ θεοὶ οὔτε προνοοῦν περὶ τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ». «Ἄλλὰ καὶ τὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ὡς Θεὸν τῶν πάντων δεσπόζουσιν ἐδόξαζον (καθολικὴ αἰτιότης-Determinisme), καθαιρεῖ ὁ Ἐπίκουρος διδάσκων ὅτι πάντα τὰ ἀνθρώπινα γίνονται ἄλλα μὲν ἐκ τύχης, ἄλλα δὲ κατὰ τὴν κρίσιν καὶ τὴν βούλησιν ἡμῶν».

«Τὴν δὲ τύχην ὑπελάμβανεν οὐχὶ ὡς δημιουργὸν, ἀλλ' ὡς συνεργὸν τῆς εὐδαιμονίας ἢ κακοδαιμονίας ἡμῶν» ἀναγνωρίζων οὕτω καὶ τὸ ἕτερον σκελος τοῦ ἀντιφατικοῦ γνωσιολογικοῦ πυρῆνος (τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως).

Τοιουτοτρόπως, ἂν καὶ ἀποκλίνει πρὸς τὴν μηχανοκρατίαν, συνδυάζει ἐν μέρει καὶ τὴν ἄλλην ἀντιφατικὴν ἄποψιν, ἀφοῦ ὑποδεικνύει καὶ ἀποδέχεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ θέτῃ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ σκοποὺς, τῶν ὁποίων πάντων προκρίνει τὴν διὰ τῆς ἀταραξίας καὶ τῶν ψυχικῶν - πνευματικῶν καὶ σωματικῶν ἡδονῶν εὐδαιμονίαν.

Καθαρὰν διαρχίαν καὶ ἰσοτιμίαν μεταξὺ τοῦ + καὶ τοῦ — μὲ τάσιν τρόπον τινὰ πρὸς οὐδετερότητα, ἐκπροσωποῦν καὶ οἱ Σκεπτικοί.

Τοποθετούμενοι οἱ πλέον ὀρθόδοξοι Σκεπτικοὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς «κλίμακος», ἐπιτυγχάνουν κάπως μὲ τὸ ἰσοζύγιον τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν δύο ἀντιθέτων ἀπόψεων καὶ ὀδηγοῦνται οὕτω εἰς τὸν ἀγνωστικισμόν. "Ὅχι ὀλίγοι ὅμως ἀπὸ τοὺς Σκεπτικοὺς ἀμφιταλαντεύονται μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ἄκρου ἀποκλίνοντες ὀλίγον πρὸς τὰ ἑδῶ ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ.

Εἰς τοὺς Σκεπτικοὺς ἀνήκει καὶ ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Αἰνησίδημος, ὅστις μετὰ πείσματος καταπολεμεῖ καὶ ἀρνεῖται τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, ἀντιτάσσει πρὸς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας.

Ἐποτελεῖς εἰς τὴν διαρχίαν εἶναι ὁμοίως καὶ οἱ Ἐκλεκτικοὶ «οἵτινες σταχυολογοῦσι καὶ συμβιβάζουσι διαφόρους ἰδέας ἐκ τῶν παλαιότερων συστημάτων καὶ τῆς Θεολογίας» (Κικέρων - Πλούταρχος) μὲ ἀπόκλισιν, διὰ τῆς φιλοσοφίας τῆς πίστεως καὶ τῆς θρησκευτικότητος, μᾶλλον πρὸς τὸ ἓνα ἄκρον.

Διαρχίαν μὲ μίαν συμβιβαστικὴν καὶ συγχωνευτικὴν τάσιν τῶν δύο ἀντιθέτων ἀπόψεων ἐκπροσωπεῖ καὶ ὁ Νεοπλατωνισμὸς ἀπομακρυνόμενος, συγκριτικῶς μὲ τὸν Πλατωνισμόν, ἐκ τοῦ

ἀρνητικοῦ πρὸς τὸ θετικὸν ἄκρον. Ἡ Νεοπλατωνικὴ θεωρία τῆς Ἀπορροῆς τείνει νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γένεσιν τῶν ὄντων ὡς συνέπειαν ἐνιαίας τινὸς καὶ ἀναλλοιώτου ἀρχῆς—ὡς φυσικὸν φαινόμενον κατ' ἀνάγκην τελούμενον—(καθαρὰ αἰτιοκρατικὴ ἀντιληψίς) καὶ ἔρχεται οὕτω εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς Δημιουργίας, ἣτις προϋποθέτει ἐλευθέραν βούλησιν Δημιουργοῦ (μὴ αἰτιοκρατικὴ ὁδός).

Παρὰ ταῦτα διὰ τῆς μυστικίζουσης αὐτοῦ ροπῆς ὁ Νεοπλατωνισμὸς ἀποκλίνει ὁμοίως καὶ πρὸς τὸ ἀντίθετον ἄκρον, συμμορφούμενος, ὅπως ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, εἰς τὸν γενικῶς ἰσχύοντα διαρχικὸν κανόνα.

«Ὁ ἄνθρωπος δύναται διὰ τῆς ἐνοράσεως νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ καθολικοῦ πνεύματος τοῦ παντός». Ἐν ὁρασίᾳ καὶ ἔκστασιν ὑπολαμβάνει ὡς χαρακτηριστικὰς ἰδιότητας τῆς ἰδίας ἡμῶν φύσεως, ταυτίζων προφανῶς τὰς ἰδιότητας ταύτας πρὸς τὴν μὴ αἰτιοκρατικὴν ὁδόν, τὴν ὁδὸν τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας, πρὸς τὴν μὴ αἰτιοκρατικὴν ἐννοιαν τῆς δημιουργίας ἀνευ προὑπαρχόντων αἰτίων.

Χριστιανισμὸς

Δεῖγμα ἀκμῆς καὶ παρακμῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ ἀδιέξοδον, εἰς τὸ ὁποῖον αὕτη εἶχε περιέλθει διὰ τῆς Σκέψεως.

Ὡς Σκέψις, ἐπαναλαμβάνομεν, ἐχαρακτηρίζετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ ἀμφιταλάντευσις τοῦ νοῦ μεταξὺ δύο ἀντιφατικῶν κατευθύνσεων, ἢ ἀναγνώρισις τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας πρὸς ἀπόκτησιν οἰασδῆποτε βεβαίας γνώσεως.

Κατὰ τοὺς Σκεπτικοὺς ἀλήθεια δὲν ὑφίσταται, οἰαδῆποτε δὲ γνῶσις εἶναι ἀδύνατος. Εἶναι ἢ συναποδοχὴ τῶν δύο ἀντιφατικῶν πρωτογενῶν στοιχείων, τοῦ + καὶ τοῦ —, εἰς μίαν ἰσοδύναμον ἀναλογίαν, πρὸς ὁδήγησε τοὺς Σκεπτικοὺς εἰς τὸν Ἀγνωστικισμόν. Διότι ὁ Ἀγνωστικισμὸς εἶναι πάντοτε γέννημα τῆς ἰσοτιμίας τῶν δύο ἀντιθέτων ἐνοιῶν, τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς, μὲ ἰσορρόπησιν καὶ ἀκίνησιν εἰς τὸ μέσον τῆς «κλίμακος».

Δύο εἶναι πάντοτε, ὑπενθυμίζομεν, οἱ δρόμοι τῆς γνώσεως, ὁ θετικὸς καὶ ὁ ἀρνητικὸς. Καὶ τοὺς δύο δὲ χρησιμοποιεῖ ὁ ἄνθρωπος παντοῦ καὶ πάντοτε. Ὁ θετικὸς συμπίπτει μὲ τὴν ἐννοιαν τῆς αἰτιότητος, ὁ δὲ ἀρνητικὸς μὲ τὴν ἐννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου. Ἀλλ' ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ ἀλήθεια εἶναι καὶ τὰ δύο αὐτὰ μαζὶ παρ' ὅλο πρὸς ὅσον ὁ ἕνας δρόμος εἶναι ἀρνήσις τοῦ ἄλλου. Ὅτι προσάγεται διὰ τῆς μιᾶς ὁδοῦ ὡς βέβαιον, ἀναιρεῖται ὑπὸ τῆς ἄλλης καὶ τὰνάπαλιν. Νὰ διατί, κατὰ τοὺς Σκεπτικοὺς, «εἰς πᾶσαν γνώμην δυνάμεθα νὰ ἀντιτάξωμεν τὴν ἀντίθετον

αὐτῆς μετ' ἐπιχειρημάτων ἰσοδυνάμων». Π.χ. εἰς τὴν βεβαίαν πρότασιν $2+2=4$ δύναται νὰ ἀντιταχθῆ ἡ πρότασις $2+2=$ ὄχι 4 μετὰ τῆς αὐτῆς βεβαιότητος.

Τὸ ἀπελπιστικὸν αὐτὸ ἀδιέξοδον τοῦ ἀγνωστικισμοῦ δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκην μιᾶς κατὰ συνθήκην γνωσιολογίας καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία.

«Ὁ νέος διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ προσανατολισμὸς ἀπέβη, λοιπὸν, ἀναγκαῖος καὶ προπαρεσκευάσθη ὑπὸ αὐτῆς ταύτης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἣτις, κατιδοῦσα ἐν τέλει τὸ ἀκατόρθωτον τῆς γνώσεως, κατήντησεν εἰς τὴν Σκέψιν» (Λούδαρης).

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ εὕρισκε τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν μετέωρον καὶ ἀναποφάσιστον μεταξὺ τοῦ + καὶ τοῦ —.

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, ἀπηλλαγμένη τῶν ἐπικινδύνων ἀμφιβολιῶν καὶ ἀμφιταλαντεύσεων τῶν Σκεπτικῶν καὶ τῶν ἀντιμαχομένων φιλοσοφικῶν σχολῶν, «παρμερίζει τὴν γνώσιν, ἵνα ἀφίση ἐλευθέραν τὴν Πίστιν». Λαμβάνει δηλονότι ἀποφασιστικὴν θέσιν πρὸς τὸ ἕνα, τὸ ἀρνητικὸν ἄκρον τῆς κλίμακος, πολὺ πλησίον πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτεξουσίου.

Ὁ Χριστιανισμὸς θεμελιούται κυρίως ἐπὶ τῆς πίστεως.

Πίστις καὶ γνώσις ὅμως δὲν διαφέρουν πολὺ. Ἐὰν ἡ γνώσις κατέχη μικτὴν θέσιν εἰς τὴν «κλίμακα» καὶ ἡ πίστις κατέχει ἐπίσης μίαν ἄλλην μικτὴν θέσιν. Ἐὰν γνώσις εἶναι πάντοτε + καὶ — εἰς μίαν δεδομένην ἀναλογίαν, πίστις εἶναι ὁμοίως + καὶ — εἰς μίαν ἄλλην ἀναλογίαν.

Κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν «κλίμακα» ἡ γνώσις φαίνεται νὰ πλησιάζῃ μᾶλλον τὸ θετικὸν ἄκρον καὶ ἡ θρησκευτικὴ πίστις μᾶλλον τὸ ἀρνητικόν.

Πίστις εἰς τὰ χριστιανικὰ δόγματα σημαίνει : εἷς καὶ μόνος Θεὸς δημιουργὸς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενός - σκοπιμότης εἰς τὴν Δημιουργίαν καὶ ὄχι τυφλὴ τύχη - θεία πρόνοια - ἀθανασία ψυχῆς - εὐθύνη - καταλογισμὸς - μέλλουσα κρίσις - ἀνταπόδοσις. Καὶ ὅλα αὐτὰ συνοψίζονται εἰς μίαν καὶ μόνην ἔννοιαν: «ἐλευθέρα βούλησις».

Ἄλλ' ἡ πίστις εἶναι ἄνθος δυνάμενον νὰ ἀναπτυχθῆ ὅπου-δήποτε καὶ ἔξω τῆς χριστιανικῆς ἢ ἀνθρωπιστικῆς ἰδέας.

Πίστις, ἐμπάθεια, φανατισμὸς καλλιεργοῦνται ὁμοίως καὶ βλαστάνουν καὶ ἐπάνω εἰς ἰδέας διαφιλονικουμένης ἀξίας. Ἄλλο πρᾶγμα, λοιπὸν, πίστις καὶ ἄλλο θρησκευτικὴ ἢ χριστιανικὴ πίστις.

Πίστις δὲν εἶναι τίποτε περισσότερον παρὰ μίαν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ἕνα ἄτομον μεμονωμένως ἢ μὴ ὁμᾶς ἀνθρώπων, νὰ τοποθετηθῶν εἰς μίαν δεδομένην βαθμίδα τῆς «κλίμακος».

Εἰδικώτερον καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν «κλίμακα», ἡ χριστιανικὴ πίστις ἀντιστοιχεῖ εἰς μίαν μικτὴν διαβάθμισιν, ὅπου ἡ ἀναλογία τοῦ ἀρνητικοῦ σκέλους, τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτεξουσίου, εἶναι κατὰ πολὺ ὑπερτέρα. Τὸ ἀντίθετον προφανῶς ἰσχύει διὰ τοὺς πιστοὺς τῶν λεγομένων ἐπιστημονικῶν καὶ ὑλιστικῶν κοσμοθεωριῶν. Καὶ ἐδῶ ὁμοίως ὑπάρχει πίστις, ἀλλὰ μὲ ὑπερτέραν ἀναλογίαν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος.

Εἶναι φανερὸν ἐντεῦθεν ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως εἶναι ἄλλοτε ἄλλο, καὶ ποικίλλει ὄχι μόνον ἀναλόγως μὲ τὴν κοσμοθεωρίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται, ἀλλ' ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τῆς ἰδίας κοσμοθεωρίας.

Μεσαιωνικὴ Φιλοσοφία

Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ Σχολαστικοὶ

Ὁ Χριστιανισμὸς, ἐνῶ ἀρχισε ὡς ἠθικὴ διδασκαλία, ἐξειλίχθη εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα διὰ τῆς φιλοσοφίας τῶν πατέρων καὶ τῶν σχολαστικῶν.

Αἱ θεωρητικαὶ βάσεις τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνεπτύχθη ἡ μετέπειτα μεσαιωνικὴ φιλοσοφία (Ἀπολογηταὶ καὶ Σχολαστικοὶ) δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς δύο λέξεις: «ἐλευθερία βουλήσεως». Ἡ ἔννοια αὕτη ἐξυπακούεται ὡς προϋπόθεσις εἰς ὅλα τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Εἷς καὶ μόνος Θεὸς δημιουργὸς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενός - σκοπιμότης εἰς τὴν Δημιουργίαν - θεία πρόνοια - ἀθανασία ψυχῆς - καταλογισμὸς καὶ εὐθύνη - μέλλουσα κρίσις - ἀνταπόδοσις.

Ὁ ὅρος «χριστιανισμὸς» λοιπόν, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν «κλίμακα», θὰ ἐρμηνευθῆ, ὅπως ὅλαι αἱ λέξεις, μὲ μίαν διαβάθμισιν, μικτὴν πάντοτε, ἀλλὰ πλησιάζουσαν πρὸς τὸ βουλευσιαρχικὸν ἄκρον. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀρνεῖται τὸν παρόντα κόσμον, ἀλλ' ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἣτις ταυτίζει τὸ θεῖον πότε περισσότερον μὲ τὴν μίαν ἔννοιαν (τὴν θετικιστικὴν) καὶ πότε περισσότερον μὲ τὴν ἄλλην, (τὴν ἰδεαλιστικὴν) εἰς διαφόρους μικτὰς θέσεις τῆς «κλίμακος», πλησιάζουσα ἀναλόγως καὶ τὸ ἓνα ἄκρον αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο, μὲ τὰ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα συστήματα τῶν μεγάλων φιλοσόφων, ἐν ἀντιθέσει, λοιπόν, μὲ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα ὁ Χριστιανισμὸς ἐγκαθιδρύει τὴν θεότητα ἀποφασιστικῶς ἐγγὺς πρὸς τὸ ἓνα ἄκρον, τὸ βουλευσιαρχικόν.

Εἶναι ἐντεῦθεν ἐπόμενον νὰ συγγενεύουν πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ὅσα συστήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πλησιάζουν πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἡ ἰδεοκρατία τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Πλατωνισμοῦ καθόλου, ἡ τελεολογία τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ μο-